

MIRE VAN SZÜKSÉG A ZSARNOKSÁG MEGDÖNTÉSÉHEZ?

THE CHECKLIST FOR ENDING TYRANNY

PETER ACKERMAN ÉS HARDY MERRIMAN

FROM THE BOOK: IS AUTHORITARIANISM STAGING A COMEBACK?
EDITORS: MATHEW BURROWS AND MARIA STEPHAN
THE ATLANTIC COUNCIL, 2015
TRANSLATION: BÁLINT MISETICS, NOVEMBER 2017

Peter Ackerman és Hardy Merriman:

Mire van szükség a zsarnokság megdöntéséhez?*

Napjainkban a legvéresebb konfliktusok nem államok között dúlnak, hanem államokon belül: a zsarnokok és az általuk elnyomott társadalmak között. Sokan úgy hiszik, hogy ezek az elnyomott társadalmak két lehetőség közül választhatnak: vagy belenyugodnak a zsarnokságba, és reménykednek, hogy az idővel enyhül majd, vagy pedig erőszakos felkeléssel küzdenek a szabadságukért. Ezt a korlátozott vélekedést cáfolja az a tény, hogy az állampolgári ellenállási kampányok (amelyeket „people power” mozgalmaknak vagy erőszakmentes konfliktusoknak is neveznek) sokkal gyakoribbak, mint gondolnánk. 1900 óta évente átlagosan egy olyan jelentős állampolgári ellenállási kampányra került sor, amely egy hatalmon lévő vezetővel szemben intézett kihívást.¹ Az ilyen, állampolgárok vezette mozgalmaknak 1972 óta egyre jelentősebb hatásuk volt a geopolitikai szempontból legfontosabb konfliktusok és demokratikus átmenetek kimenetelére.² A döntéshozók, kutatók, újságírók és más érdeklődők azonban továbbra is következetesen alábecsülik a hétköznapi emberek arra való képességét, hogy erőszak alkalmazása nélkül ássák alá a zsarnokságot és vívják ki a jogaikat.

Az elemzés vakfoltja

A felkelések Tunéziában és Egyiptomban 2011-ben, vagy Ukrajnában 2014-ben egyaránt arra példák, hogy sokaknak okozhat meglepetést az alulról szerveződő állampolgári ellenállásban rejlő erő és társadalomalakító lehetőség. Senki sem látta előre ezeket a felkeléseket, és ez nem egyedülálló. A „színes forradalmakat” sem nagyon látta senki előre Szerbiában (2000), Grúziában (2003) és Ukrajnában (2004). A korábbi évtizedekben sem számított senki arra, hogy a szervezett erőszakmentes ellenállás döntő szerepet játszik majd Ferdinand Marcos

* Megjelent: Matthew Burrows és Maria J. Stephan (szerk.): *Is Authoritarianism Staging a Comeback?* Washington, D.C.: The Atlantic Council, 2015. 63-80. o.

¹ Erica Chenoweth és Maria Stephan kutatása alapján, akik 105 olyan állampolgári ellenállási kampányról számoltak be 1906 és 2006 között, amelyek a kormányzat megváltoztatására irányultak a világ különböző országaiban és területein. Erica Chenoweth és Maria J. Stephan: *Why Civil Resistance Works. The Strategic Logic of Nonviolent Conflict*. New York: Columbia University Press, 2011. 6. o. A NAVCO 1.1. adatbázis elérhető: http://www.du.edu/korbel/sie/research/chenow_navco_data.html

² *How Freedom is Won: From Civic Resistance to Durable Democracy*, 67, 1972 és 2005 között történt demokratikus átmenet vizsgálata alapján. A szerzők a következő megállapítást teszik: Az állampolgári ellenállásnak kulcsfontosságú szerepe volt 67 átmenet közül 50-ben, vagyis azoknak az országoknak több mint 70 százalékában, amelyekben az átmenet egy diktatórikus rendszer bukásával, és/vagy egy többnemzeti állam felbomlásával vette kezdetét. Az 50 ország közül, amelyekben az állampolgári ellenállás egy kulcsfontosságú stratégia volt (vagyis azon országok közül, amelyekben az átmenetet állampolgári erők idézték elő, vagy olyan vegyes átmenetre került sor, amelyben egyaránt jelentős szerepe volt az állampolgári erőknek és a hatalom birtokosainak), egyetlen sem volt *szabad*, 25 volt *részben szabad*, és 25 volt *nem szabad*. Ma [2005-ben], ezen országok közül 32 *szabad*, 14 *részben szabad* és csupán 4 ország *nem szabad*.” Peter Ackerman és Adrian Karatnycky: *How Freedom is Won: From Civic Resistance to Durable Democracy*. Washington, DC: Freedom House, 2005. 6-7. o.

fülöp-szigeteki diktátor (1986), Augusto Pinochet chilei diktátor (1986), a lengyelországi szovjet rezsím (1989) vagy a dél-afrikai apartheid rezsím bukásában.

Amikor a nemzetközi és térségi szakértők igyekeznek megérteni ezeket és egyéb erőszakmentes konfliktusokat, gyakran arra a következtetésre jutnak, hogy az állampolgári ellenállás sikeres esetei olyan történelmi rendellenességek, amelyeket egy adott országra a történelem egy adott pontján jellemző egyedülálló körülmények magyaráznak. Mivel a dinamikájukra esetspecifikusan tekintenek, nem értékelik azokat olyan általános stratégiát alátámasztó bizonyítéknak, amelyen keresztül a társadalmak hatalomra tehetnek szert, sokféle különböző elnyomóval szemben. A világszerte uralkodó zsarnokok azonban nem szenvednek hasonló vakfolttól: a nép hatalmára építő mozgalmakat mostanra már az uralmuk fenntartására leselkedő legsúlyosabb fenyegetésnek tekintik.

Tekintve, hogy az erőszakmentes konfliktusok az elmúlt évtizedben egyre gyakoribbá váltak, kiemelkedően fontos, hogy a demokratikus változások minden támogatója felfrissítse a tudását a nép hatalmára építő mozgalmak sikerének okairól. Az erőszakmentes konfliktus azért működik egymástól eltérő esetek sokaságában, mert két alapvető tényrt használ ki: hogy a tekintélyelvű rezsimeknek széleskörű engedelmességre van szükségük az általuk elnyomott társadalmakban a hatalmuk fenntartásához, és hogy nem mindenki ugyanannyira lojális az ilyen rezsimekben.

Hogyan működik az állampolgári ellenállás?

Erre a két alapvető tényre építve, az állampolgári ellenállók az engedelmesség megtagadására és erőszakmentes nyomásgyakorlásra mozgósítják a társadalmat – olyan taktikákkal, mint a sztrájkok, bojkottok, tömegtüntetések és egyéb akciók – annak érdekében, hogy felfordulást okozzanak egy elnyomó rendszer működésében és kivívják a jogaikat, a szabadságot és az igazságosságot. Amikor az állampolgári ellenállásban való részvétel sokszínűbbé és szélesebbé válik, az ellenállókkal szemben alkalmazott elnyomás gyakran elégtelen a nyugalom helyreállításához, és jó eséllyel visszafelé sül el.

Ahogy a felfordulás folytatódik, repedések keletkeznek a kormányzatban és a kormányzat számára kulcsfontosságú egyéb intézményekben (pl. a rendőrségben, a katonaságban, a médiában, valamint a politikai, államigazgatási és gazdasági intézményekben). Ezek a repedések gyakran átpártolásokat eredményeznek, és ahogy egyre többen pártolnak el a kormányzattól, úgy apadnak el azok a képességek – az anyagi és emberi erőforrások, az emberek készségei és tudásai, valamint az információs környezet feletti rendelkezés, továbbá a szankciók alkalmazására való képesség – amelyektől egy tekintélyelvű uralom fennmaradása függ. Ha pedig már nincsen olyan működőképes utasítási lánc, amelyen keresztül végrehajtanák a parancsaikat, a zsarnokok sarokban szorulnak, a tartós erőszakmentes nyomás pedig a pozíciójuk elhagyására kényszeríti őket. Gyakran hatalmas változásokra került így sor.

Készségek vagy adottságok

Tekintettel az állampolgári ellenállás növekvő gyakoriságára és hatására, fontos megvizsgálnunk, hogy milyen tényezők határozzák meg az ellenállás kimenetelét. Vajon a konfliktus megkezdése előtti adottságokon múlik, hogy egy mozgalom vagy a tekintélyelvű uralkodó fog-e győzni? Vagy inkább azon múlik bármelyik fél győzelme, hogy milyen stratégiai döntéseket hoznak és milyen ügyesek a konfliktus során?

Kiemelkedően fontos része az *International Center on Nonviolent Conflict* [az Erőszakmentes Konfliktus Nemzetközi Központja] küldetésének (amelynek a munkájában a szerzők is részt vesznek), hogy amellet érveljünk: a készségek összességében fontosabbak az adottságoknál a mozgalmak lefolyásának és kimenetelének a meghatározásában. Ez az állítás általában visszautastásra talál, különösen az ellenfél erőszak alkalmazására való hajlandóságával kapcsolatban. „Az erőszakmentes ellenállás csak jóindulatú vagy mérsékelt ellenfelekkel szemben működik” – hangzik a gyakori válasz, ami azonban kényelmesen elfeledkezik a dél-afrikai apartheid-rezsim, a chilei Pinochet-rezsim, a fülöp-szigeteki Marcos-rezsim vagy a lengyelországi kommunista rezsim legyőzéséről. Közelebbi példa Hoszni Mubárák és Ben Ali bukása Egyiptomban és Tunéziában. Ezeknek a rezsimeknek az egyikéről sem állítható, hogy mérsékelték vagy jóindulatúak lettek volna, vagy hogy ne lettek volna hajlandóak súlyosan elnyomó intézkedésekre.

Ezeket a példákat támasztja alá a kvantitatív elemzés is. A *Freedom House* 2008-ban közzé tett egy kutatást, amely különböző strukturális tényezők állampolgári ellenállásra gyakorolt hatását vizsgálta, 64 tekintélyelvű rendszerben elindult politikai átmenet esetében, 1975 és 2006 között. A kutatás következtetéséből idézünk:

[...] a vizsgált politikai és környezeti tényezőknek nem volt statisztikailag szignifikáns hatása az állampolgári ellenállási mozgalmak sikerére vagy vereségére. [...] az állampolgári mozgalmaknak éppen annyi esélyük van a győzelemre a kevésbé fejlett, gazdaságilag szegény országokban, mint a fejlett, jómódú társadalmakban. A kutatás szintén nem talált jelentős bizonyítékot arra, hogy az etnikai vagy vallásos polarizáció jelentős hatással volna egy összetartó állampolgári ellenzék kialakulásának az esélyére. A rezsim-típusnak sincsen jelentős kimutatható hatása az állampolgári mozgalmak arra való képességére, hogy széleskörű támogatásra tegyenek szert.³

Egyetlen vizsgált tényezőnek volt statisztikailag szignifikáns hatása az állampolgári ellenállási mozgalmak kialakulására és kimenetelére: a kormányzati centralizációnak. A kutatás szerzői szerint:

A kutatás arra utal, hogy a központosítás magas foka pozitív korrelációt mutat egy erős állampolgári mozgalom kialakulásával, ami lehetővé teszi a rezsim hatalmának a kikezdését. Ennek az ellenkezője is igaznak tűnik: minél magasabb fokú a kormányzati

³ Elanor Marchant, Adrian Karatnycky, Arch Puddington és Christopher Walter: *Enabling Environments for Civic Movements and the Dynamics of Democratic Transition*. Freedom House special report, 2008. 1. o.

*decentralizáció, annál kevésbé valószínű egy sikeres állampolgári mozgalom kialakulása.*⁴

Tehát, noha a kutatás talál egy olyan környezeti adottságot, amely hatással van az állampolgári ellenállási mozgalmak lefolyására, a kutatás eredményei összességében meggyőzően cáfolják azt az állítást, hogy az adottságoknak ügödöntő jelentősége van ezeknek a konfliktusoknak a kimenetelére.

Három évvel később, Erica Chenoweth és Maria Stephan a 2011-ben megjelent, *Why Civil Resistance Works: The Strategic Logic of Nonviolent Conflict* [Miért működik az állampolgári ellenállás: Az erőszakmentes konfliktus stratégiai logikája] című díjnyertes könyvükben 323 olyan erőszakos és erőszakmentes kampányt elemeztek módszeresen, amelyek hatalmon lévő kormányzatok ellen irányultak 1900 és 2006 között.⁵ Úttörő eredményeik azt mutatják, hogy az erőszakmentes kampányok 53 százaléka volt sikeres, szemben az erőszakos kampányok 26 százalékaival.⁶ Kutatásuk szerint, noha az állami elnyomás és egyéb strukturális tényezők befolyásolhatják egy állampolgári ellenállási kampány esélyeit a sikerre (noha kevésbé, mint ahogyan azt általában gondolni szokás – az erőszakos állami elnyomás csupán mintegy 35 százalékkal csökkenti a siker arányát), olyan strukturális adottságot nem találtak, amely eldöntötte volna egy mozgalom kimenetét.⁷ Az adatok átfogó értékelését követően arra a következtetésre jutnak, hogy „az eredmények arra utalnak, hogy az állampolgári ellenállás gyakran vezet sikerre azoktól a környezeti adottságoktól függetlenül, amelyeknek gyakran az erőszakmentes kampányok kudarcát tulajdonítják”.⁸

Ezek az eredmények rámutatnak azokra a téves előfeltevésekre, amelyeken az állampolgári ellenállással kapcsolatos közkeletű vélekedések alapulnak. A készségek és stratégiai döntések gyakran fontosabbak ezeknek a konfliktusoknak a kimenetele szempontjából, mint az adottságok. Ez tulajdonképpen nem is meglepő, ha tekintetbe vesszük, hogy a zsarnokság ellenzékének az első stratégiai döntése az, hogy miként fognak harcolni. Ésszerű feltevés, hogy ha a külső adottságoknak volna döntő szerepe a kimenet meghatározásában, akkor a zsarnokság ellen küzdő emberek stratégiai döntése a küzdelem mikéntjéről nem számítana, és az erőszakos és erőszakmentes konfliktusok sikeraránya hosszabb időtávon és sok eset átlagában megegyezne egymással.

Az adatok azonban nem ezt mutatják. 1900 és 2006 között az állampolgári ellenállási mozgalmak kétszer olyan sikeresek voltak, az azóta készült esettanulmányok pedig azt mutatják, hogy a siker arányában megmutatkozó különbség azóta sem változott jelentősen.⁹ Néhányan ellenvethetik, hogy az állampolgári ellenállók olyan csatákat választanak, amelyeket

⁴ I.m. 1. o.

⁵ Erica Chenoweth és Maria J. Stephan: *Why Civil Resistance Works. The Strategic Logic of Nonviolent Conflict*. New York: Columbia University Press, 2011.

⁶ I.m. 9. o.

⁷ I.m. 68. o.

⁸ I.m. 62. o.

⁹ Erica Chenoweth: *Trends in Civil Resistance and Authoritarian Responses*. The Atlantic Council Future of Authoritarianism Project, 2014.

könnyebb megvívni, de Chenoweth és Stephan előre látták ezt az érvet, és megmutatták, hogy „az erőszakmentes kampányok túlnyomó többsége tekintélyelvű rezsimekben alakult ki [...] amelyekben még a kormányzat békés ellenzésének is halálos következményei lehetnek”.¹⁰

A Nobel-díjas közgazdász Thomas Schellingnek igaza volt, amikor a *Civilian Resistance as a National Defence: Nonviolent Action against Aggression* [Állampolgári ellenállás mint honvédelem: Erőszakmentes fellépés az agresszió ellen] című könyvben megjelent esszéjében több mint 50 évvel ezelőtt azt írta:

*A zsarnok és az alattvalói valamennyire szimmetrikus pozícióban vannak. Az alattvalók megtagadhatják a zsarnoktól a legnagyobb részét annak, amit akar – legalábbis akkor, ha rendelkeznek azzal a fegyelmezett szervezettséggel, ami lehetővé teszi az együttműködés visszautasítását. És a zsarnok majdnem mindent megtagadhat az alattvalóktól, amit ők akarnak – a rendelkezésére álló erő alkalmazásával. Ez egy egyezkedési helyzet, amelyben bármelyik oldal, ha megfelelően fegyelmezett és szervezett, megtagadhatja a másiktól, amit az akar; és nem lehet előre tudni, hogy ki fogja legyőzni a másikat.*¹¹

Schelling szerint az állampolgári ellenállók által választott taktikáknak költségük és hasznuk van, éppúgy, mint a tekintélyelvű ellenfelük által alkalmazott taktikáknak. Az a szereplő nyer, aki a leghatékonyabban osztja el ezeket a költségeket és hasznokat a maga számára. Az állampolgári ellenállás ügyes vezetője felfordulás előidézésére törekszik az átpártolások maximalizálása érdekében, és optimális esetben olyan taktikákat akar alkalmazni, amelyekkel aránylag kis felfordulással lehet az átpártolások legnagyobb számát elérni. Az ügyes zsarnoknak ki kell kényszerítenie az engedelmességet, gyakran erőszakkal, és optimális esetben a lehető legkisebb erőszakkal akarja elérni az engedelmesség maximumát. Az átpártolások és az engedelmesség kumulatív összesítése dönti el, hogy ki győz.

Mire van szükség?

Ha a készségeknek és stratégiai döntéseknek van a legnagyobb hatása az állampolgári ellenállási mozgalmak kimenetére, akkor be kellene tudnunk azonosítani azokat a közös képességeket, készségeket és döntéseket, amelyek különböző mozgalmak esetében a siker közös nevezőjét adják. Egy mozgalom számos jellemzőjét vizsgálhatjuk, de ha igyekszünk a témérdek változó közül kiszűrni a legfontosabbakat, akkor azt találjuk, hogy a sikeres állampolgári ellenállási mozgalmak három kulcsfontosságú képessége a következő:

1. Az emberek egyesítésének a képessége

¹⁰ Erica Chenoweth és Maria J. Stephan: *Why Civil Resistance Works. The Strategic Logic of Nonviolent Conflict*. New York: Columbia University Press, 2011. 66. o.

¹¹ Thomas C. Schelling: Some Questions on Civilian Defence. In: Adam Roberts (szerk.): *Civilian Resistance as a National Defence: Non-violent Action Against Aggression*. Harrisburg, PA: Stackpole Books, 1968. 304. o.

2. Operatív tervezés
3. Erőszakmentes fegyelmezettség

Amikor ezek a képességek jelen vannak egy állampolgári ellenállási mozgalomban, az lehetővé teszi három olyan erőteljes tendencia kialakulását, amelyek szintén nagy hatással vannak a mozgalmak sikerességére. Ezek a tendenciák a következők:

1. Az állampolgári részvétel növelése az állampolgári ellenállásban
2. Az elnyomás hatásának csökkentése, az elnyomás visszájára fordítása
3. Az ellenféltől való átpártolás elősegítése

Így együtt, ez a három jellemző és három tendencia a válaszunk arra a kérdésre, hogy „Mire van szükség a zsarnokság megdöntéséhez?”. Úgy gondoljuk, hogy ezeknek a jellemzőknek és tendenciáknak az elérése jelentősen növeli egy mozgalom győzelemre való esélyét. Ennyiben tehát nem egy olyan formula, ami garantálna egy kimenetet, hanem inkább egy olyan keret, ami segít az embereknek a gondolataik szervezésében és az eredményességük javításában.

Ennek érdekében a fenti lista egyik funkciója, hogy feloldja az irányvesztettség érzését, ami a konfliktus során kialakulhat. A komplexitás az állampolgári ellenállási mozgalmakat érő egyik legnagyobb kihívás, és a konfliktus viharai között alkalmanként nehéz megítélni, hogy mely tényezők a legfontosabbak a döntéshozatal során. Úgy tartjuk, hogy ha egy aktivista vagy egy külső szemlélő véleményt kíván formálni egy mozgalom kilátásairól, a fenti három képesség és három tendencia értékelése jó alapot nyújt a mozgalom jelenlegi állapotának, erősségeinek, gyengeségeinek és a siker kilátásának a megítéléséhez.

A lista elemeit lentebb részletesebben is kifejtjük.

1. Az emberek egyesítésének a képessége

A tekintélyelvű uralkodók ügyesen alkalmazzák az „oszd meg és uralkodj” elvét, így azoknak, akik ellenük küzdenek, még ügyesebbnek kell lenniük az egység létrehozásában. Az egység létrehozása és fenntartása sokoldalú feladat, de a legfontosabb hozzá egy közös és bevonó vízió kialakítása az állampolgári ellenállási mozgalom számára. Ehhez elengedhetetlen, hogy a mozgalom szervezőinek mély tudása legyen azoknak a közösségeknek a sérelmeiről, törekvéseiről, kultúrájáról és értékeiről, amelyeket mozgósítani kívánnak. Ez a tudás az alapja egy olyan vízió létrehozásának és átadásának, amely széleskörű támogatással bír és mozgósítja az embereket. A hatásos víziók egybecsengenek a mindennapi emberek személyes élményeivel és érzéseivel, és elősegítik a kollektív állampolgári ellenállásban való részvételüket.

Az egység létrehozásának egy másik kulcsfontosságú része egy legitimitással bíró vezetőség és szervezeti struktúra megléte. A mozgalmakban való részvétel önkéntes, így a vezetőknek nem áll hatalmában utasítani és ellenőrizni a társadalom mozgósítását. Ez azt jelenti, hogy egy mozgalomban a döntések meghozatalának és végrehajtásának a mikéntjét legitimnek kell éreznie azoknak a közösségeknek, amelyeket a mozgalom mozgósítani igyekszik. Minden mozgalom a maga módján oldja meg ezt a feladatot – vannak, amelyek hierarchikusabban, vannak, amelyek decentralizáltabban, és vannak, amelyek a kettő időbeli kombinációjával. A mozgalmakban azonban – a pontos vezetői és szervezeti struktúráról függetlenül – a vezetés különböző formái egyszerre vannak jelen, és az egység létrehozása ezek összehangolását igényli. Minden névleges vagy karizmatikus országos vezetőre több olyan helyi vezetőnek kell jutnia, akik nagyon ügyesek a koalíciók létrehozásában, a tárgyalásban és a különböző csoportok érdekeinek a közös nevezőre hozásában. Az egységet hosszútávon a különböző (helyi vagy országos) szinteken, az ország különböző részein működő és különböző csoportokat képviselő vezetők együttműködésre való képessége tartja fenn.

Az 1980-as években a dél-afrikai anti-apartheid mozgalom által vívott állampolgári ellenállásban jól látható az egység mindkét említett aspektusa. Helyi állampolgári csoportok százai jöttek létre azokban az években, hogy olyan önkormányzati szintű követelésekért küzdjenek, mint a tiszta víz és a közszolgáltatásokhoz való hozzáférés, és ezzel párhuzamosan egységbe foglalta őket egy az apartheid felszámolásáról és a nemzeti megbékélésről szóló közös vízió. Ezeknek a civil csoportosulásoknak, amelyeket a *United Democratic Front* [Egységes Demokratikus Front] fogott össze, olyan helyi vezetőik voltak, akik egyszerre voltak képesek hatásos decentralizált taktikák (pl. fogyasztói bojkottok) alkalmazására helyi ügyekben, és egyeztetni és együttműködni a nagyobb szervezeti struktúrákkal és a mozgalom országos vezetőségével.

2. Operatív tervezés

Az eredményes állampolgári ellenállás egy sokkal összetettebb dolog, mint sokan gondolják. Az embereknek általában egy tüntetés képe jut eszükbe az állampolgári ellenállásról, noha az csak egy a rendelkezésre álló taktikák – szó szerint – százai közül. A legeredményesebb mozgalmak tudják, hogy melyik taktikát mikor, hol és hogyan alkalmazzák, ki hajtja végre, mi ellen irányuljon, és milyen egyéb taktikák kövessék vagy előzzék meg.

Ezeknek a kérdéseknek a megfelelő megválaszolásához olyan tervezésre van szükség, amely a mozgalom és az ellenfél erősségeinek, gyengeségeinek, lehetőségeinek és a kockázatoknak a részletes elemzésére épül, kiegészítve a konfliktus környezeti adottságainak, valamint azoknak a semleges vagy el nem kötelezett feleknek (így például a nemzetközi közösségi tagjainak) az értékelésével, amelyek hatással lehetnek a konfliktusra. Ezekből az információkból a mozgalmak kialakíthatják a rövid-, közép- és hosszútávú céljaikat, és az ezekhez kapcsolódó operatív terveiket. Noha ezek a tervek (mint minden terv) változnak majd az idő során, a

gyakorlat során felmerült helyzetekre adott válaszokként, maga a tervezési folyamat és a tervező szemlélet sokkal fontosabb, mint bármely egyes terv.

Éppen az operatív tervezés mutatja meg legtisztábban a készségek és adottságok összjátékát egy adott konfliktusban. Az operatív tervezés alapja egy mozgalom – kedvező és kedvezőtlen – külső adottságainak az értékelése. A mozgalom ezt követően alakítja ki a tervét a kedvező adottságok kihasználására, és a kedvezőtlen adottságok legyőzésére, átalakítására vagy megkerülésére – a mozgalom készségeire építve, a mozgalom által meghozott stratégiai döntéseken keresztül.

Az operatív tervezésre jó példa a lengyelországi Szolidaritás mozgalom az 1980-as években. A munkások az erősségeik és képességeik tudatában, a független szakszervezetek erőteljes és politikailag realiztikus követelését fogalmazták meg (de tartózkodtak az akkor megvalósíthatatlan cél, a kommunista uralom felszámolásának a követelésétől); erejüket a munkások megszervezésére és a különböző munkások közötti szolidaritás erősítésére, valamint az ellenfelük gazdasági sérülékenységének és legitimitáció-hiányának a kihasználására összpontosították; és a munkahelyek elfoglalásával járó sztrájk hatásos taktikáját választották (szemben a munkahelyen kívüli felvonulásokkal, ami kiszolgáltatatta őket az elnyomásnak, és amivel a korábbi években próbálkoztak). Ezt egészítették ki a munkások alternatív intézményei – különös tekintettel az újságok és független folyóiratok nyomtatására –, amelyeket az előző évtized során hoztak létre a városok közötti kommunikáció elősegítése érdekében. Egy a képességeik által lehetővé tett stratégiai célkitűzés, egy megfelelő célpont és megfelelő taktikák (a munkahelyek elfoglalásával járó sztrájkok és alternatív intézmények használata) kiválasztásával a Szolidaritás mozgalom eredményesen alkalmazkodott a konfliktus környezeti adottságaihoz, felül tudott kerekedni a kedvezőtlen feltételeken, és közben előmozdította a mozgalom végső célja, az 1989-ban kivívott demokratikus lengyel állam létrehozását is.¹²

3. Erőszakmentes fegyelmezettség

Az erőszakmentes fegyelmezettség fenntartása – vagyis az arra való képesség, hogy az ellenállók provokációval szemben is erőszakmentesek tudnak maradni – kulcsfontosságú az állampolgári ellenállás működőképességében. Az erőszakmentes fegyelem révén a mozgalmak maximalizálják az állampolgári részvételt, megemelik az ellenfél által alkalmazott elnyomás költségét, növelik annak valószínűségét, hogy az elnyomás visszaüt, és sokkal nagyobb eséllyel tudják elérni, hogy a támogatás kulcsfontosságú pilléreiből egyre többen átpártoljanak az ellenféltől. Ahogyan Chenoweth és Stephan kutatása mutatja, az erőszakmentességnek ezek a jótékony hatásai jelentős szerepet játszanak a fegyveres és erőszakmentes ellenállási kampányok eltérő sikerességében.¹³

¹² Peter Ackerman és Jack DuVall: *A Force More Powerful. A Century of Nonviolent Conflict*. London: St. Martin's Press / Palgrave Macmillan, 2000. 113-174. o.

¹³ Erica Chenoweth és Maria J. Stephan: *Why Civil Resistance Works. The Strategic Logic of Nonviolent Conflict*. New York: Columbia University Press, 2011. 30-61. o.

Az erőszakmentes fegyelmezetttség fenntartásához arra van szükség, hogy a mozgalmak bízzanak az állampolgári ellenállásban mint a konfliktus megvívásának a hatásos eszközében. Az állampolgári ellenállás működésére és történelmi eredményeire vonatkozó tudás éppúgy elősegíti ezt, mint egy olyan eredményes stratégia, amely apró győzelmeken keresztül építkezve demonstrálja, hogy az állampolgári ellenállás működik. Az erőszakmentes fegyelmezetttség fenntartását segíti továbbá egy azt erősítő kultúra és normarendszer létrehozása is. A Szlobodan Milosevicset megdöntő szerbiai *Otpor* mozgalom például módszeresen képezte az új tagokat, hogy megértsék az állampolgári ellenállás működését és az erőszakmentesség jelentőségét.

Mindehhez nincsen szükség arra, hogy egy mozgalom erkölcsi állításokat tegyen az erőszakmentességről, de az embereknek erősíteniük kell egymásban az erőszakmentes fegyelmezetttség gyakorlati hasznába vetett hitet, miközben emlékeznek azokra az esetekre (amire Szíria egy tragikus példa a közelmúltból), amelyekben a türelmetlenség vagy az állampolgári ellenállásba vetett hit hiánya az erőszakos taktikákra való áttéréshez vezetett, előreláthatóan katasztrofális következményekkel.

4. Az állampolgári részvétel növelése az állampolgári ellenállásban

Az állampolgári részvétel magas szintje az állampolgári ellenállásban valószínűleg a legfontosabb tényező a mozgalmak sikerében.¹⁴ Ez érhető, hiszen minél többen vonják meg a beleegyezésüket és engedelmességüket egy tekintélyelvű uralkodótól, az annál gyengébbé válik, és annál költségesebb lesz számára, ha megpróbál ragaszkodni a hatalmához. Meggyőződésünk továbbá, hogy az állampolgári részvétel növelése annak az esélyét is növeli, hogy az elnyomás visszaüt, és a vonatkozó kvantitatív kutatások azt mutatják, hogy az állampolgári részvétel magasabb szintje növeli annak a valószínűségét, hogy az ellenfél támogatói átpártolnak a mozgalomhoz.¹⁵

Jól mutatják az állampolgári részvétel magas szintjének a jelentőségét a 2011-es egyiptomi és tunéziai forradalmak, amelyek széleskörű, különböző demográfiai csoportokon átívelő támogatásra tettek szert – férfiak és nők; vallásos és világi csoportok; fiatalok, középkorúak és idős emberek; alsó- és középosztálybeli munkások, valamint a városi és vidéki népesség körében. Ezzel szemben, noha az 1989-es kínai diákmozgalom és a 2009-es zöld mozgalom [Iránban] egyaránt képes volt milliók mozgósítására és az újságok címlapjainak a megtöltésére, egyik sem volt képes a kitűzött célja elérésére, részben azért, mert egyik sem tett szert széleskörű állampolgári részvételre, a kezdeti demográfiai bázisán túl.

¹⁴ l.m. 30-61. o.

¹⁵ l.m. 46-49. o.

Az állampolgári ellenállás magas szintjeinek az elérését a fenti lista első három eleme teszi lehetővé. Egy a társadalmat összefogni képes vízió előmozdítja a kohézió létrehozását, és elősegíti a mozgósítást. Az operatív tervezés magabiztossággal tölti el a résztvevőket és biztosítja azoknak a taktikáknak a széles tárházát, amelyek összhangban vannak az emberek eltérő kockázatkerülésével, rendelkezésre álló idejével és áldozatvállalásra való képességével. Egy hatásos stratégia egyaránt lehetőséget biztosít a szegények és a gazdagok, a fiatalok és az idősek, és mindenki más számára is, hogy tegyenek valamit – kisebb vagy nagyobb dolgokat – a mozgalom támogatása érdekében. Az erőszakmentes fegyvelmezetség biztosítja, hogy mindenki részt vehessen a mozgalomban (ne csak a jó erőben lévő férfiak, mint a fegyveres ellenállás esetében), az erőszakmentes eszközök továbbá sokkal nagyobb eséllyel képesek megszólítani a társadalom széles rétegeit.

5. Az elnyomás hatásának a csökkentése, az elnyomás visszájára fordítása

A tekintélyelvű uralkodók egyik legerőteljesebb eszköze az elnyomás alkalmazására való képesség, és az eredményes mozgalmak megtanulják, hogy miként csökkentsék az elnyomás hatását, miközben növelik az alkalmazásának a költségeit. Ennek az egyik módja a kockázatok gondos értékelése és a taktikák közötti választás, mivel nem minden taktika jár az elnyomás azonos kockázatával. Míg a központosított akciók, mint például a tömegtüntetések, nagyobb valószínűséggel vezetnek elnyomáshoz, egy rezsimnek nagyobb kihívást jelent az olyan decentralizált taktikák elnyomása, mint amilyen a fogyasztói bojkott, az otthonmaradó sztrájkok, a beteget jelentő iskolai sztrájkok, vagy a szimbólumok névtelen elhelyezése a köztereken. Ez azért van így, mert bizonyos taktikák (pl. a fogyasztói bojkottok) esetében vagy nem magától értetődő, hogy kik a résztvevők (nem lehet ránézésre megmondani valakiről, hogy bojkottálja-e az adott terméket vagy sem), vagy a résztvevők szétszóródhatnak és letagadhatják a részvételüket (pl. egy otthonmaradó sztrájk esetében a rendőrségnek minden munkást fel kellene keresnie az otthonában, egy beteget jelentő iskolai sztrájk résztvevői pedig érvelhetnek amellett, hogy ők valóban betegek voltak az adott napon).

1983-ban a chilei ellenzékieknek meg kellett találniuk annak a módját, hogy megkerüljék a Pinochet-rezsim elnyomását. Egy évtizednyi tömeges letartóztatások, kivégzések, kínzás és eltűnések hatására az emberek féltek a szerveződéstől vagy a mozgósítástól. Áprilisban vörösréz-bányászok sztrájkot hirdettek Santiago közelében, de Pinochet vérontással fenyegette meg őket azáltal, hogy a katonasággal bekeríttette a bányákat még a sztrájk meghirdetett kezdete előtt. Az elnyomással szembeülve a munkások vezetői lefűjték a sztrájkot, és inkább bejelentették a tiltakozás országos napját, amelyen minden tiltakozó lassan dolgozott, lassan gyalogolt, és lassan vezetett, este 8 órakor pedig fazekakkal csapott zajt.¹⁶ Az akció példátlanul széleskörű részvétellel zajlott le, ami havonta ismétlődő további tiltakozásokhoz vezetett. Ez volt az első jelentős lépés annak a félelemnek és atomizációnak az áttörésében, ami Pinochet uralmának az alapját jelentette. Az akciók elfogadhatóan

¹⁶ *A Force More Powerful*. Rendezte: Steve York. 2000. Dokumentumfilm.

alacsony szintű kockázattal jártak a résztvevők számára, továbbá lehetetlen volt elnyomni őket – Pinochet biztonsági erőinek nem volt válasza az efféle széleskörű decentralizált taktikákra.

Egy mozgalomnak más eszközei is vannak az elnyomás hatásának a csökkentésére, a költségeinek a növelésére, és annak az elősegítésére, hogy az elnyomás visszaüssön: ilyen például bizonyos sérelmek apolitikus módon való megfogalmazása (amikor a tüntetők tiszta vízért vagy biztonságos városrészekért szólnak fel, nem pedig a rezsim bukásáért), a vezetés átadásának egyértelmű rendje, továbbá a mozgalom résztvevői, valamint hazai és nemzetközi csoportok közötti társadalmi távolság csökkentése annak érdekében, hogy a mozgalom ellen hozott elnyomó intézkedések minél nagyobb eséllyel üssenek vissza az elnyomókra. Például amikor Háled Szaíd egyiptomi bloggert 2010-ben a biztonsági erők kirángatták egy internet-kávézóból és halálra verték azért, mert korrupciós ügyeket tárt fel, a „We are All Khaled Said” [Mindannyian Háled Szaídok vagyunk] ellenzéki Facebook csoport sikerrel akadályozta meg, hogy az egyiptomi kormány leértékelje Szaíd életét. A munkájukkal egyértelművé tették, hogy Szaíd sokban hasonlított a mindennapi egyiptomiakhoz, és ezáltal visszájára tudták fordítani az elnyomást.

6. Az ellenfeltől való átpártolás elősegítése

Ahogy az állampolgári ellenállás előrehalad, gyakran sikerül elérnie, hogy az ellenfél aktív és passzív támogatói megváltoztassák a lojalitásuk irányát, és esetleg átpártoljanak a mozgalomhoz. A kormányzatban például nyíltan egymással szembe fordulhatnak a reformerek és a keményvonalasok a hatalomért vívott harcuk során. A gazdasági érdekeltségek nyomást gyakorolhatnak az államra annak érdekében, hogy engedjen a mozgalomnak, mert enélkül nem tudják folytatni az üzleteiket. Szintén változhat a rezsim olyan funkcionáriusainak a lojalitása, mint például a katonák, rendőrök, hivatalnokok, talán azért, mert meggyőzték őket a mozgalom követeléseiről, mert megundorodtak a rezsimtől, vagy azért, mert családtagjaik és barátaik között is vannak, akik részt vesznek az állampolgári ellenállásban. Még a rezsimmal szimpatizáló elitek is elkezdhetnek kételkedni annak fenntarthatóságában, és ily módon semleges pozíciót vehetnek fel, nehogy a történelem rossz oldalán találják magukat, ha az állampolgári ellenállás sikeres lesz.

A 2004-es ukrajnai narancsos forradalomban az ellenzékiek kifejezetten igyekeztek egyeztetni a biztonsági erőkkel, közvetítőként támaszkodva a hadsereg nyugdíjas tisztjeinek a testületére.¹⁷ Az ellenzék idővel a cselekedeteivel bizonyította, hogy erőszakmentes és megbízható; felszólították a biztonsági erőket, hogy a közjót szolgálják és védjék; áthidalták a társadalmi távolságot baráti gesztusokkal, szlogenekkel és akciókkal (például amikor rózsákat adtak a rohamrendőröknek); feltárták a hatalmon lévő rezsim korrump mivoltát; és

¹⁷ Anika Locke Binnendijk és Ivan Marovic: Power and Persuasion. Nonviolent Strategies to Influence State Security Forces in Serbia (2000) and Ukraine. *Communist and Post-Communist Studies* 39:3 (September, 2006), 411-429. o.

végeredményben elősegítették a lojalitás irányának a megváltoztatását a biztonsági erők soraiban is. Amikor elnyomó intézkedéseket kellett volna végrehajtaniuk, sok ukrain katona és rendőr egyszerűen semleges maradt. Ez hasonlóképpen történt Szerbiában is, Milosevics uralma alatt. Anélkül, hogy nyíltan átpártoltak volna, a biztonsági erők egyszerűen felhagytak a rezsim utasításainak a lelkes végrehajtásával. Az *Otpor* mozgalom október 5-i csúcspontján, az a rendőr, akinek ez lett volna a feladata, elutasította, hogy egy helikopterről kémiai diszpergálószeret eressen a belgrádi tömegre, azt állítva, hogy az időjárási viszonyok miatt nem látta tisztán a tömeget, noha napos idő volt. Később azt nyilatkozta, úgy érezte, hogy nem hajthatja végre az utasításokat, mivel a családtagjai is a tüntetők között lehettek aznap.¹⁸

Az efféle átpártolások – akár meggyőződésből, akár önérdékkövetésből kerül rájuk sor – gyakran az állampolgári ellenállás által katalizált hosszú folyamatok eredményei. Ahogyan a lista előző két tendenciáját, ezt is egy mozgalom által megvalósított egység, tervezés és erőszakmentes fegyelmezettség teszi lehetővé. Az adatok azt mutatják, hogy a sokszínű részvétel magas szintje együtt jár az átpártolások valószínűségének a növekedésével; az egység, a tervezés és az erőszakmentes fegyelmezettség pedig egyaránt elősegíti a széleskörű és sokszínű részvételt. Az erőszakmentes fegyelmezettség kiemelkedően fontos az átpártolások előidézéséhez. Mindaddig, amíg a mozgalom erőszakmentes marad és elkerüli az erőszakos felkelésbe való átfordulást (ahogyan az 2011-ben a tragikus szíriai esetben történt), tovább tudja folytatni a küzdelmet, meghagyva az átpártolások lehetőségét is. Ha egy erőszakos felkelés nem fenyegeti a létét azoknak, akiknek a lojalitását egy adott rezsimben a mozgalom megváltoztatni igyekszik, akkor az átpártolások lehetősége folyamatos fenyegetést jelent egy tekintélyelvű rezsim hatalmi struktúrájának a kohéziójára.

Tanulságok a külső szereplők számára

A fenti lista nem csupán az ellenzékiek számára szolgálhat hasznos útmutatásul. Mások is alkalmazhatják annak érdekében, hogy eredményesebben tudjanak fellépni egy-egy konfliktussal kapcsolatban. A lista például segítheti az újságírók lényeglátását, amikor az állampolgári ellenállásról írnak. Ha az újságírók mélyenszántó meglátásokat igyekeznek megfogalmazni egy konfliktusról, akkor a fenti lista arra utal, hogy ha egy tudósító egy Molotov-koktél égő célpontja előtt latolgatja, hogy vajon tovább eskalálódik-e az erőszak 2014 elején Kijevben, akkor nem fog tudni rávilágítani a konfliktust mozgó erővonalakra. Élenjáró elemzéshez vezetne viszont annak a vizsgálata, hogy a mozgalom hogy teljesíti az egység és a tervezés terén, mik az erőszakmentes fegyelmezettség felbomlásának a forrásai, növekszik-e az állampolgári részvétel, csökken-e a mozgalom ellen alkalmazott elnyomás hatása, vagy hogy a biztonsági erők teljes mértékben végrehajtják-e az utasításokat, vagy akár elkezdtek-e már átpártolni a mozgalomhoz. Vegyük hozzá az üzleti világ támogatásának az

¹⁸ Interjú Nebojsa Coviccsal, *Vecernje Novosti*, 2010. október 2.

elvesztését, és rögtön egyértelművé válik, hogy Janukovics ukrán elnök miért menekült el február 21-én, órákkal azután, hogy a rezsim által mindaddig elkövetett legsúlyosabb erőszak visszafelé sült el. Egy ilyen fejleményt könnyebb előrejelezni akkor, ha az ember a megfelelő indikátorokra figyel azt megelőzően.

Ha a döntéshozók 2011 második felében a fenti lista alapján elemezték volna a szíriai helyzetet, akkor az vélhetően nagyobbra értékelték volna egy győzedelmes állampolgári ellenállás esélyét az Asszad-rezsimmel szemben. A hadseregben a rezsim iránti lojalitás folyamatos (és a szunnita katonákon túlmutató) csökkenése tűnt volna a győzelem legfontosabb reményének. Az üzleti világ támogatásának a megvonása egy másik fontos indikátor volt. Ezek tükrében 2012 elején a Szabad Szíriai Hadsereg arra való bátorítása, hogy harcoljon Asszad még megmaradt alavita hadseregével, kontraproduktívnak tűnt volna, vagy akár egy tragédia előszobájának.

A fenti lista különösen hasznos lehet a belföldi állampolgári ellenállási mozgalmaknak nyújtott külső támogatást szabályozó normák kialakításában. A listán szereplő első három képesség egyaránt olyan készségeken nyugszik, amelyek erőteljes információcserével fejleszthetőek. Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának 19. cikke alapján a zsarnokok nem korlátozhatják az információ határokon átívelő áramlását, és nem büntethetik meg azokat, akik információkat továbbítanak az ellenzékieknek. A lista mind a hat eleme felveti olyan technológiai újításoknak a lehetőségét, amelyek elősegíthetnék a fenti három képesség és három trend megerősödését.

A feladatlista és jövőnk alakító konfliktusok

A környezet, amelyben az erőszakmentes konfliktusokat vívják, gyakran összetettek, és az erőszakmentes ellenállók – akiknek alulról szerveződő koordinációval kell a taktikai eszköztárukat egy győzelemre vihető stratégiába átültetniük – gyakran irányt tévesztettnek érezhetik magukat. A rossz döntésektől való természetes félelmük, tekintettel arra, hogy emberek élete és szabadsága forog kockán, éppen ahhoz a passzivitáshoz vezethet, aminek előidézésére a zsarnokok törekednek, továbbá megerősítheti a zsarnokok sérthetlenségének illúzióját.

A fenti lista segíthet az ellenzékieknek abban, hogy áttörjenek az irányvesztettség érzésén és kialakítsák az előrevezető utat. Lesznek, akik amellet érvelnek majd, hogy tekintettel a helyzetet befolyásoló változók sokaságára, a zsarnokság megdöntéséhez szükséges tényezők efféle listája túlságosan leegyszerűsítő, és a jövőbeli konfliktusok során meghozandó kritikus döntések értékelésekor elsősorban az akkor és ott felmerülő sajátos jellemzőket kell tekintetbe venni.

A lista használata azonban nem az adott helyzet speciális jellemzőinek a figyelmen kívül hagyását jelenti, hanem azoknak egy olyan átfogó stratégiai keretben való értelmezését, amely rávilágít az állampolgári ellenállási mozgalmak győzelmének okaira és mikéntjére. Atul

Gawande, aki a hasonló listák jelentőségét kutatta számos különböző kontextusban, a következőket írta:

*A feladatlisták alkalmasnak tűnnek arra, hogy bárkit, még a tapasztaltakat is megvédjék a kudarctól jóval több helyzetben, mint gondolnánk. Valamiféle kognitív hálót biztosítanak számunkra. Megfogják azokat a gondolkodásbeli hibákat, amelyek mindannyiunkban ott vannak – az emlékezet, a figyelem és az alaposág hibáit [...]*¹⁹

*Az igazán összetett helyzetekben – amelyekben a szükséges tudás meghaladja bármelyik egyes ember tudását, és a kiszámíthatatlanság uralkodik [...a hatékony feladatlisták] gondoskodnak róla, hogy ne felejtjük el a buta, de kulcsfontosságú dolgokat, és [...] biztosítják, hogy az emberek beszéljenek és koordináljanak egymással [...] az apróságok és előre nem látható fejlemények legjobb tudásuk szerinti kezelése érdekében.*²⁰

A fenti lista nem tudja biztosan előrejelezni, hogy ki fog győzedelmeskedni: a zsarnok vagy az állampolgári ellenálló. Kulcsfontosságú indikátorokként szolgálhat azonban annak megértéséhez, hogy a szabadságra irányuló állampolgári követelések miként tudnak felülkerekedni a mélyen beágyazott tekintélyelvű rendszereken.

¹⁹ Atul Gawande: *The Checklist Manifesto. How to Get Things Right*. New York: Picador, 2009. 47. o.

²⁰ I.m. 79. o.